

конф. 25-26 мая 2012 года / Под общ. ред. О. Н. Бушмакиной, А. А. Поляковой, А. А. Шадрина. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – С. 342–345.

7. Політичне маніпулювання : навч. посіб. / під ред. О. Д. Бойко. – К., «Академвидав», 2010. – 432 с.

8. Хайдеггер М. Бытие и время (избранные параграфы) / Хайдеггер М. // Работы и размышления разных лет / пер. с нем. А. В. Михайлова. – М. : Изд-во «Гнозис», 1993. – С. 1–46.

9. D'Anieri P. Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design / Paul D'Anieri. – NY, London, 2007. – 299 p.

Абизова Л. В. Влада і суспільна свідомість: маніпулятивні можливості демократії

Процес політичного маніпулювання є елементом політичної практики. Він залежить від типу влади, політичного режиму, пануючої ідеології. Політичне маніпулювання інтерпретується як підпорядкування свідомості та поведінки громадян державній владі, можливість їх коригування в необхідний для влади момент.

Зроблено висновок про те, що процес створення раціональної демократичної моделі влади обумовлює потребу наукової формалізації механізмів політичного маніпулювання.

Ключові слова: влада, демократія, маніпулювання, політична культура.

Abyzova L. Government and public conscience: manipulative possibilities of democracy.

The process of political manipulation is an element of political practice. It depends of the type of government, political regime, and dominant ideology. Political manipulation is interpreted as subjecting of the citizens' conscience and behavior, the possibility of their change when government needs it. We conclude that creation process of rational democratic model of government determines the need for scientific formalization of political manipulation mechanisms.

Keywords: government, democracy, manipulation, political culture.

Надійшла до редколегії: 25.02.2014 р.

УДК 1:001+930(4)

С. Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна*

КОГНІТИВНА ПАРАДИГМА СИНЕРГЕТИКИ ТА ПІЗНАВАЛЬНІ ПІДХОДИ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Методологічні підходи синергетики та історичної антропології мають сутнісні риси подібностей. Зокрема, це стосується таких концептів, як зворотний зв'язок та ментальність, активне застосування пізнавального принципу міждисциплінарності, велика складність об'єктів, що вивчаються, застосування діалогового підходу в наукових дослідженнях, розуміння альтернативності розвитку як природних, так і соціальних систем.

Ключові слова: синергетика, історична антропологія, парадигма, пізнавальні підходи, філософія науки.

Актуальність. Синергетика є однією з таких галузей сучасної філософії та науки, що розвиваються найбільш динамічно. Аналізу різноманітних напрямків цього інтелектуального феномену присвячено багато досліджень. Розумові засади та проблеми синергетики розглядаються, зокрема, у працях О. Тоффлера, В. Аршинова, М. Чешкова, М. Сапронова, К. Делокарова, К. Хвостової та ін. Однак питання когнітивних взаємовпливів синергетики та історичної антропології є мало дослідженим, що надає актуальності темі даної статті.

Проблемою даної роботи є аналіз когнітивних відповідностей та взаємодії синергетики і соціально-гуманітарних наук, історичного пізнання.

Мета. Метою статті виступає дослідження пізнавальних «перетинів» та когнітивного діалогу синергетики як потужного напрямку у філософії та науковому пізнанні та історичної антропології, яка входить до кластеру історичних наук.

Основна частина. Вельми важливою проблемою у когнітивному полі аналізу взаємовпливів філософії науки та історичної антропології, розуміння пізнавального діалогу цих галузей пізнання є з'ясування співвідношення методологічних підходів і цілей науки про «людину в часі» та синергетики. Осмислення даної когнітивної проблеми є цілком логічним та обґрунтованим, оскільки синергетика починає займати основоположне місце у постнекласичній науковій картині світу з новою онтологією та новим інтелектуальним інструментарієм.

Синергетика вважає аксіомою нелінійний характер розвитку суспільства й науки на противагу традиційним науковим уявленням про лінійність прогресу в усіх площинах людської діяльності [3, с. 111].

Синергетична теорія розглядає розвиток суспільства та будь-яких систем у їх динаміці. Остання здійснюється на тлі хаосу, неупорядкованих й зовні зовсім не пов'язаних між собою подій та процесів. При цьому виокремлюються кілька різновидів хаосу, зокрема, рівноважний, динамічний, нерівномірний, турбулентний, статичний. Саме хаос, з точки зору синергетики, є джерелом встановлення порядку стабільного, рівноважного стану системи (у тому числі соціальної). До найважливіших понять даної науки відносяться нелінійність, самоорганізація, відкритість, складність, біфуркація, когерентність, випадковість. Відомою навіть за межами суто синергетичних студій стала категорія біфуркації. Остання розуміється як певна точка поліваріантності розвитку, причому ймовірність шляхів розвитку системи є майже однаковою [3, с. 111-112]. Вельми широко розповсюдились також і наукові уявлення про самоорганізацію систем. Вона розуміється як здібність різноманітних систем до саморозвитку, як під впливом дії зовнішніх чинників, так і завдяки внутрішньосистемним процесам [3, с. 114].

Серед основних завдань синергетичного дослідження виокремлюють необхідність розуміння уявлень об'єкту, що вивчається, про ідеали та найбільш значимі феномени соціального буття: добро та зло, правду та неправду, свободу та несвободу; їх співвідношення з ідеалами та цінностями, з вказаними «керівного центру» і «керуваної периферії» [6, с. 171].

Наведені когнітивні завдання синергетики майже повністю співпадають із відповідними інтелектуальними цілями історичної антропології: дослідженням уявлень суспільств та окремих особистостей минулих епох про оточуючий світ, його соціально-економічні, соціально-культурні, природничі реалії тощо, про моральні, релігійні, розумові цінності даної епохи.

Суттєвою когнітивною особливістю концептуальної парадигми синергетики є принцип когерентності, який передбачає цілісність наукового пізнання, його природничо-технічного та соціально-гуманітарного сегментів. Таке бачення науки, запропоноване основоположником синергетики І. Пригожим, має наслідком й уявлення про цілісність предмета наукового пізнання. Отже, науковий пошук включає у сферу когнітивних процесів такі елементи, як соціальне буття людини, антропологічну природу людини, Всесвіт [8, с. 123].

Велика (можливо, надзвичайно) ступінь полідисциплінарності, застосування у

дослідженнях знань та концептів із багатьох наукових дисциплін, поєднує інтелектуальні підходи синергетики та історичної антропології, а також теорії «локальних цивілізацій». Остання також прагне до максимального можливого наукового синтезу й інтегрує як природничі (фізична географія, кліматологія, біологія), так і соціально-гуманітарні науки (історія, соціологія, етнологія тощо).

Високий рівень полідисциплінарного синтезу потрібен синергетиці для досягнення хаотичних, тобто багатоваріантних, процесів у різноманітних сферах реальності, у природничій так само, як і в соціальній. Втім, хаос розуміється як надзвичайно складна форма порядку. Останній базується не на інваріантності, але на великій варіативності подій та явищ. І. Пригожин вважає джерелом останніх функціонування відкритих систем і незворотних процесів, що відбуваються у них. Ця «динамічна невизначеність» пов'язана в синергетиці з категорією випадковості [7, с. 253]. Вона є центральною не тільки в синергетиці, але й у всій постнекласичній науці.

Висока варіативність реальності, що досліджується, властива і соціально-гуманітарним наукам, у тому числі історичній антропології, що визначається великою складністю індивідуальної та соціальної психіки (у історичні часи та в сучасності), а отже, непередбачуваність, «випадковість», багатьох історичних подій, вчинків і соціально-значущої поведінки окремих людей і цілих соціумів. Ця варіативність траєкторій розвитку «історичних суб'єктів» досить чітко розумілася вже засновниками даної науки: Й. Гойзінгою, М. Блоком, Л. Февром, – і набула статус основного когнітивного концепту в інтелектуальних підходах мікроісторії (1970-ті – 1990-ті рр.).

Розуміння випадковості та багатоваріантності природничих і соціальних процесів вельми логічно передбачає існування відповідного стилю мислення, інтелектуальних навичок та концептуальних підходів. Інакше кажучи, синергетичні дослідження потребують відповідного інтелектуального інструментарію. Таким інструментарієм, на думку В. І. Аршинова, виступає діалоговий засіб мислення як відкритий, необратимий процес, що розвивається [1, с. 416].

Незалежно від досліджень І. Пригожина принцип діалогу як один із основних засобів пізнання минулого був відкритий та сформульований М. Блоком, Л. Февром, а дещо пізніше М. М. Бахтінім. Останній блискуче втілює цей позитивний підхід при реконструкції народної сміхової культури середніх віків та ренесансу у відомій праці [2].

Поряд із аналізом природничих та соціально-культурних процесів, синергетика досліджує й розвиток науки як когнітивного процесу

та суспільної інституції. З точки зору синергетичних підходів наука є відкритою системою, яка тісно пов'язана великою кількістю взаємозв'язків із суспільством.

Наукове пізнання є об'єктом потужних впливів оточуючого соціального середовища, культурних чинників [5, с. 13-14].

Логіка динаміки науки як соціальної системи та інших систем суспільства підлягає закону циклічності, оскільки, на думку синергетиків, останні проходять у своєму розвитку декілька основних етапів: становлення, розвиток, занепад, руйнацію (катастрофу). Причина динаміки соціальних систем полягає у їх необхідності постійно пристосовуватися до умов функціонування, що змінюються (переживати флуктуацію) [6, с. 166].

Цікаво відзначити вельми помітну когнітивну кореляцію синергетики з уже згаданою теорією «локальних цивілізацій», з її циклічною послідовністю розвитку цивілізаційних макрооб'єктів та майже аналогічними фазами їх динаміки.

Але на відміну від уявлень Л. М. Гумільова про жорсткий та безальтернативний характер розвитку цивілізації, творці синергетики (у дусі підходів постнекласичної науки) вказують на варіативність динаміки як природничих, так і суспільних систем.

Як відзначає І. Пригожин, окрім детермінованих процесів певні фундаментальні явища, зокрема, біологічна еволюція або еволюція культур різних історичних епох, мусять містити певні елементи ймовірності [5, с. 34].

Вельми високий рівень ймовірності, флуктуації в розвитку суспільства є результатом особливості цієї системи. На думку І. Пригожина, людське суспільство являє собою надзвичайно складну систему, яка здатна генерувати велику кількість біфуркацій. Наслідком цього є дуже значна кількість культур, які склалися в досить короткий час, що підтверджено джерелами історії людства [4, с. 386].

Історичний час і час узагалі є важливим для синергетики об'єктом дослідження й розглядається як один із чинників суспільної динаміки, у сенсах розуміння минулого й впливу цього – адекватного – розуміння. Подібно до історичної антропології, В. Аршинов уважає, що розуміння історичних епох залежало від картини світу даної доби, а також тих запитань, які кожна наступна епоха ставить минулій [1, с. 415].

У розумінні сутності історичного часу синергетична теорія також вельми близька до концептуальних схем, які з'являлися в різні періоди розвитку наукових концепцій історичної антропології. Зокрема, погляди І. Пригожина зіставляють із концепцією Ф. Броделя, для творчості якого властиве розуміння історичного часу як різнорівневої

системи; кожен із рівнів останньої охоплює різні за терміном відрізки часу [5, с. 20-21].

У дусі багатьох наведених когнітивних паралелей із соціально-гуманітарними науками й відповідно до концептуальної ідеї синергетики про єдність усього наукового пізнання, остання підходить і до розуміння сутності та особливостей історичної науки. Історичне пізнання, зокрема, історію науки (у тому числі й соціальних наук), І. Пригожин прагне вписати в історію думки з метою інтегрувати її з еволюцією західної культури протягом останніх трьох століть [329, с. 36].

У даній цілком логічній когнітивній схемі викликають питання її вельми обмежені просторові й часові рамки. Неясно, чому вчений акцентує увагу саме на європейській культурі, нехтуючи, наприклад, китайською, арабською або латиноамериканською; чому обрано інтервал останніх трьох століть і проігноровані епохи античних, середніх віків та ренесансу. У цілому ж вона (когнітивна схема) виглядає інтелектуально плідною й за суттю корелює з концептуальними підходами постпозитивістської парадигми філософії науки.

Наукова новизна полягає в аналізі різноманітних когнітивних паралелей та взаємовпливів синергетики та історичної антропології.

Висновки. Як бачимо, методологічні заходи синергетики та історичної антропології виявляють риси концептуальної подібності. Перетинаються й деякі об'єкти їх досліджень. М. В. Сапронов укажує на суттєві аналогії між поняттями «структурна інформація» (з проблемного поля синергетики) та «традиція», яке є важливою категорією історичної антропології та суміжних з нею соціально-гуманітарних наук (зокрема, соціології та етнології) [6, с. 162].

Особливо важливим аналіз традицій (етнічних, суспільних, культурних) є для таких складових історичної антропології, як історія ментальності та історія повсякденного життя.

Бібліографічні посилання

1. Аршинов В. И. Послесловие. Естествознание и развитие диалога с прошлым, настоящим и будущим [Текст] / В. И. Аршинов и др. // Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – С. 408–423.
2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса [Текст] / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1965. – 454 с.
3. Делюкаров К. Х. Системная парадигма современной науки и синергетики [Текст] / К. Х. Делюкаров // Общественные науки и современность. – 2000. – №6. – С.110–118.

4. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой [Текст] / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1986. – 431с.

5. Пригожин, И.Р. Предисловие к английскому изданию / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс // Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – С. 34–39.

6. Сапронов М. В. Синергетический подход в исторических исследованиях: новые возможности и трудности применения [Текст] / М. В. Сапронов // Общественные науки и современность. – 2002. – №4. – С. 158–171.

7. Тоффлер О. Наука и изменение [Текст] / О. Тоффлер // Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – С. 11–33.

8. Чешков, М. А. Мир наук и наука о мире в свете идей И. Пригожина [Текст] / М. А. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №1. – С. 121–126.

Айтов С. Ш. Когнитивная парадигма синергетики и познавательные подходы исторической антропологии.

Методологические подходы синергетики и исторической антропологии имеют сущностные черты. В частности, это касается таких концептов, как обратная связь и ментальность, активное применение познавательного принципа междисциплинарности, большая сложность изучаемых объектов, применение диалогового подхода в научных исследованиях, понимание альтернативности развития как природных, так и социальных систем.

Ключевые слова: синергетика, историческая антропология, парадигма,

познавательные подходы, философия науки.

Aytov S. The intellectual paradigm of synergetics and cognitive approaches of historical anthropology.

Purpose: analysis of the cognitive and intellectual interaction parallels of synergy and historical anthropology. **Methodology:** methodological tools in this work are such cognitive methods as systematic and structural method, source study, comparative and theoretical approaches in postpositivist paradigm. **Theoretical basis and results:** analyzed cognitive methodology synergy aimed at studying the socio-cultural reality and the development of society. A comparative analysis of synergy and research methods of historical anthropology. A number of essential cognitive parallels and interferences synergy leading philosophical and general scientific paradigm of modernity and historical anthropologists as the science of man in the socio-cultural environment of the past. **Conclusion:** methodological approaches and synergy of historical anthropology are essential features. In particular, it refers to concepts such as feedback and mentality, the active use of the cognitive principle of interdisciplinarity, the greater complexity of the studied objects, the use of dialog approach in research, the understanding of alternative development, both natural and social systems.

Keywords: synergy, historical anthropology, paradigm, cognitive approaches, philosophy of science.

Надійшла до редколегії: 18.02.2014 р.

УДК 111

О. Н. Андреева

Первый Тамбовский филиал ФГБОУ ВПО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации»

ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО КОНСТИТУИРОВАНИЯ БЫТИЯ

Автором обосновываются и анализируются онтологические основания культуры в процессе рефлексивного воплощения платформы трансцендентального (имманентного) конституирования бытия, представляющие собой не только овладение нормативно-прагматической стороной языка, элементами семантико-структурного и корреляционного анализов, но и освоение базового анализа семиотических составляющих текстовой структуры как формы имманентного воплощения бытия.

Ключевые слова: онтология; рефлексивное воплощение; трансцендентальное (имманентное) конституирование бытия; культурологическая роль языка; системный подход; традиционная культура; семиотика; семантика; язык; культурологический (лингвокультурный) текст.

Обширность философского знания, многозначность философского понятийно-неординарность сферы познавательной категориального аппарата рефлектируют деятельности, многозначительность и различные формы и методы познания бытия.